

Els refugis antiaeris de la guerra civil a Mollet

Montserrat Eras Trias

Periodista

Durant tota la Guerra Civil es va practicar un nou sistema tàctic que consistia en bombardejar les zones de rereguarda, uns atacs que van comportar la construcció de refugis subterranis per tal de resguardar-se'n. A partir de l'any 1938, els bombardejos sobre la població civil es van intensificar a Catalunya. Ja a finals del 36, però, després de l'atac a Roses (el primer que pateix el territori català), comença la preocupació de la població per protegir-se de l'amenaça aèria. Els comitès de milícies antifeixistes i els ajuntaments comencen a plantejar-se'n la construcció. A Mollet, la comissió de govern del 7 de desembre de 1936 plantejava ja la construcció de refugis, però la manca de recursos econòmics per realitzar-los i, segons hi exposava el conseller regidor Josep Manau, «la possibilitat remota de perill», feia que la proposta quedés postposada. Tot i així, la Comissió de Govern va prendre en consideració la suggerència i va encarregar al regidor Josep Coll que fes «un estudi de la mateixa»¹.

Però l'amenaça real va arribar en poc més d'un any a Mollet del Vallès. El municipi va ser el primer del Vallès Oriental que va patir un bombardeig. Va ser el 8 de gener de 1938, quan l'aviació italiana, aliada de Franco, va llençar una bomba sobre els Quatre Cantons. L'atac va provocar la mort de 15 persones, uns 25 ferits que van ser traslladats a l'Hospital General de Catalunya de Barcelona i un incendi als carrers de Durruti i Fermín Galan (actualment carrer Berenguer III i avinguda Burgos)². El Consell de Govern, en boca de l'alcalde Josep Fortuny, va fer constar el dol que «omplena a tots els cors pel criminal atemptat que Mollet ha sigut víctima i que ha costat la vida a fills seus benivolguts. S'acorda que consti en acta aquest sentiment i atendre a totes les conseqüències que es derivin (amb càrrec al capítol d'imprevistos del pressupost vigent) de l'esmentat bombardeig satisfent les despeses que ocasioni l'enterrament de les víctimes»³.

Després d'aquest tràgic capítol, és del tot probable que la por a un nou episodi de bombes fes que els molletans comencessin a experimentar amb sistemes d'autodefensa. De fet, els refugis van proliferar arreu. La primera

preocupació són els nens i, per això, el 2 de gener de 1938, el llavors regidor d'Obres Públiques i Cultura, Rossend Ràfols, proposava a l'Ajuntament que iniciés gestions per veure la possibilitat de construir un refugi a les escoles⁴. El 16 de juliol de 1938, el regidor Jacint Marquina insistia i proposava la construcció de refugis a les escoles i el govern local acordava encarregar un estudi a Obres Públiques⁵.

LA CREACIÓ DE LA JUNTA DE DEFENSA PASSIVA LOCAL

Pocs dies després, el 23 de juliol, a Mollet s'acorda constituir la Junta de Defensa Passiva Local⁶. De fet, un any abans, la Conselleria de Treball creava la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, que mitjançant un decret, a l'agost de 1937 donava ordre als municipis perquè es constituís aquest ens i publicava informació per a la població amb consells sobre les mesures que calia prendre davant d'un atac aeri⁷. La Junta local estava presidida per l'alcalde, el secretari era el mateix de l'Ajuntament i, entre els vocals, hi havia el comandant militar, un metge, un arquitecte i representants dels partits i organitzacions sindicals. A mesura que la Junta anava funcionant s'adonava de mancances i incorporava membres o adaptava l'estructura. Progressivament, la nova entitat devia veure noves dificultats, en aquest cas tècniques, per a la construcció dels soterranis i per això el 18 d'octubre demanava a la comissió d'Obres Públiques de l'Ajuntament que nomenés un membre com a delegat de la Junta. L'encarregat de coordinar els treballs va ser el regidor Sebastià Mayol⁸.

La corporació i la Generalitat van fer saber a la població diverses instruccions sobre què fer en cas de bombardejos: si el toc d'alerta és una sirena seguida cal anar al refugi, cal resguardar-se en soterranis de dues sortides, en el pis més baix si es tracta d'un edifici baix, en el pis mitjà si es tracta d'un edifici alt, resguardar-se sota les escales, vora les parets mestres de la casa o a la cambra més llunyana del carrer i la que tingui menys obertures⁹.

Probablement, la Junta de Defensa Passiva de Mollet va elaborar un pla de refugis a diversos indrets estratègics del municipi. Com a mínim a les immediates de l'església parroquial, al bell mig del poble, a la llavors anomenada plaça del Mercadal, hi ha documentada la intenció de construir-hi un refugi, que finalment no devia reeixir¹⁰.

Les dificultats econòmiques frenaven la construcció de refugis. Per això, el 28 d'agost la Junta de Defensa Passiva molletana proposava un impost prorefugis per recaptar fons. L'Ajuntament aprovava per unanimitat una quota de 2 pessetes per als caps de família i 1 pesseta per a la resta, que havien de pagar en el moment de renovar la tarja de racionament¹¹. A

finals de 1938, la Junta es reuneix amb sindicats i partits i arriben a l'acord que "tots els individus subjectes a la disciplina de treball es veuran obligats a contribuir amb un dia de sou per una sola vegada, com a impost, a l'efecte de la construcció de refugis". Això els eximia de pagar el tribut que es feia efectiu sobre la targeta de racionament¹².

Mollet rebia també comunicats exteriors que insistien en la necessitat de protegir-se de possibles bombardeigs aeris. L'Ajuntament rebia avisos de la comandància militar que alertava de "perill, per missatge captat a l'enemic"¹³ i li recomanava precaucions. L'alcalde Feliu Tura va informar que havia pres mesures, tot posant-se d'acord amb els guàrdies d'assalt i els serenos, i explicava que la sirena tocaria "durant el temps que tingués fluid elèctric". El regidor Josep Angosto proposava que s'intensifiqués la construcció de refugis i que "s'inviti al poble a la construcció de rases per protegir-se en lo possible de la metralla. També observa que es digui al ram de la construcció que treballi més temps i, si fos necessari, el diumenge i tot". La manca de recursos s'evidencia novament. El regidor Jacint Marquina recorda que "la part econòmica és molt flaca" i recomana que les pessetes dels refugis es destinin a construir rases "que donarien resultats més positius per l'enorme diferència de temps que es tarda a construir-les"¹⁴.

De ben segur, doncs, que a Mollet es van construir força refugis antiaeris i túnels d'escapada, tot i que són difícils de localitzar, perquè no estan censats i pocs (gairebé cap) estan documentats. La memòria oral, però, dóna pistes de refugis a indrets, com l'edifici de l'actual bar Marfà i les caves Gomà, a l'actual Teatre Can Gomà. També hi ha molletans que encara recorden haver emprat indrets com la mina de Can Torras a Gallecs com a amagatalls dels atacs dels franquistes. Esteve Maspons, membre del Centre d'Estudis Molletans, explica que a la casa on va viure de petit, a l'avinguda Jaume I, hi havia un subterrani amb una galeria, que el seu pare va tapar pel perill que representava. Segurament, altres refugis de finals dels anys 30 han seguit la mateixa sort.

Sigui com sigui, els molletans que van patir el terror d'una guerra, tot i els pocs recursos de què disposaven, van buscar la manera de protegir-se davant l'ofensiva aèria. Els bombardejos indiscriminats sobre la població civil van ser un dels moments de més dramatisme de la guerra. Lamentablement, l'avanç de l'exèrcit franquista no es va aturar i, novament, el 25 de gener de 1939, a les quatre de la tarda, Mollet va tornar a patir un bombardeig. Els avions, que també van portar la por a Cardedeu (dues hores abans), Parets, les Franqueses, la Garriga i Sant Celoni, van sobrevolar el carrer Berenguer III i la Riera Seca i van descarregar bombes i metralla. Aquest cop, hi van morir vuit persones. Dos dies més tard, les tropes franquistes entraven a Mollet.

LA TROBALLA EFÍMERA

Un grup de joves aficionats a l'espeleologia i a la història van localitzar i enregistrar, per primera vegada (a la primavera de 2004), un refugi anti-aeri de la Guerra Civil a Mollet, a l'avinguda Jaume I. L'estiu anterior, l'enderrocament de la casa del número 151 d'aquesta via va deixar al descobert dues entrades a túnels d'escapada, que els antics propietaris devien haver fet servir per fugir de possibles bombardeigs.

Entrades a refugis de la Guerra Civil (fotografies: J. Tarragó, 2004).

Jordi Tarragó, David Castañeda, Mario Albarca, Josep Molero i Mari Carmen Valle van connectar amb l'Ajuntament per poder investigar l'estructura. Van aconseguir parar les obres un parell de setmanes i, amb l'ajut del Departament de Territori, els Bombers de la Generalitat i Protecció Civil, van descobrir les característiques del refugi.

Les construccions subterrànies que es van trobar tenien poca llargada, perquè els edificis del costat, de nova construcció, havien tallat el traçat. A altres indrets del territori català, s'han trobat túnels d'escapada d'uns 350 metres d'allargada. Els túnels enregistrats, amb un recorregut en forma d'L i d'una amplada de 67 centímetres, estaven construïts amb pic i pala. Als murs van detectar alguns entrants que, segurament, servien per emmagatzemar aliments, a més de petits solcs on es col·locaven les llànties d'oli per il·luminar-se.

A Mollet hi ha documentat un refugi proper, al número 101 de Jaume I, on Francesc Fradera va construir uns 16,8 metres lineals subterrànies. Per refugiar-se, també s'empraven les mines d'aigua, com les que comunicaven amb l'antiga fàbrica de Can Mulà.

Interior d'un dels refugis de la Guerra Civil (fotografia: J. Tarragó, 2004).

LA RECUPERACIÓ DEL PATRIMONI HISTÒRIC

Certament, les excavacions de refugis, túnels i rases per protegir-se de l'impacte de les bombes no constitueixen un patrimoni que calgui protegir pel seu valor artístic, però sí que innegablement tenen un valor com a testimoni de la història del país. En els darrers anys, aquestes construccions sota terra han despertat l'interès d'estudiosos i públic divers. Alguns municipis han optat per conservar-ne algun, com és el cas de Barcelona, on es va constituir la Plataforma «Recuperem la memòria històrica»: recuperem el refugi de la plaça del Diamant. Aquesta construcció soterrada actualment es pot visitar.

Fins i tot, el Parlament de Catalunya instava el govern a iniciar gestions amb els ajuntaments que ho sol·licitin per tal d'elaborar un estudi sobre l'estat en què es troben els refugis de la Guerra Civil¹⁵.

A Mollet, molts han desaparegut sota noves construccions i d'altres resten oblidats i amagats sota les faldilles dels edificis. El patrimoni històric de la ciutat no és extens i potser valdria la pena que, com a mínim, un d'aquests refugis, que van arrecerar els molletans que van patir la guerra, es mantingués com a testimoni material del període bèl·lic. Si més no, a escala local, seria un llegat històric molt rellevant.

Bibliografia

Arxiu Municipal de Mollet.

Comissariat de Propaganda de la Generalitat; *Ciudadà: Què has de fer davant la guerra aèria*. Barcelona, 1937.

Pujadó, Judit; *Oblits de rereguarda: els refugis antiaeris a Barcelona (1936-1939)*. Barcelona, 1998.

Suárez González, M. Àngels; *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Col·lecció Vicenç Plantada. CEM. Mollet, 2000.

Solé i Sabaté, Josep Maria; *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953* (Volum I). Edicions 62. Barcelona, 1985.

Solé Tura, Joan; *Mollet una mica d'història*. Mollet del Vallès, 1981.

Villarroya i Font, Joan; *Els bombardeig de Barcelona durant la Guerra Civil*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1981.

Notes

1. Llibre d'actes de l'Ajuntament de Mollet. Comissió de govern del 7 de desembre de 1936.
2. M. Àngels Suárez a *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet* detalla el nom de les víctimes, segons el Registre Civil de Mollet i l'Arxiu de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona.
3. Llibre d'actes de l'Ajuntament. Consell de govern de l'11 de gener de 1938.
4. Llibre d'actes de l'Ajuntament. Ple del 2 de gener de 1938.
5. Llibre d'actes de l'Ajuntament. Consell de govern del 16 de juliol de 1938.
6. Llibre d'actes de l'Ajuntament. Junta de govern del 23 de juliol de 1938. *"Es llegeix comunicat de la Conselleria de Treball Junta de Defensa Pasiva de Catalunya, recordant lo disposat en el Decret publicat en el Diari Oficial corresponent al dia 17 d'agost del passat any, referent a la creació de la Junta de Defensa Pasiva. Es donen per enterats i que immediatament es passi a crear la Junta de Defensa Pasiva en aquesta població segons les disposicions vigents. Es llegeix comunicat del Partit Socialista Unificat-Radi Mollet, demanant passi a la construcció de refugis en aquesta població segons lo disposat per decret de 17 d'agost propassat"*.
7. Decret publicat el 17 d'agost de 1938 al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.
8. Llibre d'actes de l'Ajuntament. El 18 d'octubre de 1938 la Junta de Defensa Passiva demana a la Comissió d'Obres Públiques que nomeni un membre com a delegat a la Junta per coordinar-ne els treballs.
9. Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.
10. Llibre d'actes de l'Ajuntament. L'1 d'octubre de 1938 el ple de l'Ajuntament debat sobre la paralització de les obres de la plaça Mercadal. El regidor Domínguez explica que "són obres que la Junta de Defensa tenia en el seu projecte de construcció de refugis, com es demostra en els plans de dita Junta". El 24 de novembre, la Junta encara hi realitzava obres d'on "extreuen gran quantitat de terra considerable".
11. Llibre d'actes de l'Ajuntament. Consell de govern del 28 d'agost de 1938.
12. M. Àngels Suárez, *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet* (pàg. 215).
13. Llibre d'actes de l'Ajuntament. Comissió de govern del 3 de desembre de 1938.
14. Idem. 10
15. Resolució 681/VI del Parlament de Catalunya.